

НАРОДНАЯ УКРАИНСКАЯ АКАДЕМИЯ

МУЗЕЙНАЯ ПЕДАГОГИКА В ДЕЙСТВИИ

(Из опыта работы вузовских и школьных музеев
Харьковщины по подготовке к 65-летию Победы
в Великой Отечественной войне)

Харьков
Издательство НУА
2009

УДК 069.51.015/.016"1941–1945"(477.54)
ББК 74.584(4УКР-4ХАР)738л611+74.24(4УКР-4ХАР)7л611
М89

Авторский коллектив: Астахова В. И. (рук. авт. кол.), Белостоцкий Н. А.,
Буйнова Н. И., Елисеева Т. П., Ена Т. Н., Калиниченко И. В.,
Кузьменко Е. Я., Марченко Е. С. Москалев Б. Г., Москалева Н. П.,
Мосцева А. П., Перцева Ж. Н., Штонда А. Г.

У брошурі представлено матеріали про діяльність вузівських і шкільних музеїв, які розповідають про досвід роботи з підготовки до 65-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Робота має не тільки прикладний характер, вона розкриває діяльність музеїв з точки зору музейної педагогіки, ефективності виховного впливу її на процес формування світоглядних установок молоді.

Музейная педагогика в действии (из опыта работы вузов. М89 и школ. музеев Харьковщины по подготовке к 65-летию Победы в Великой Отечествен. войне) / Нар. укр. акад. ; авт. кол.: В. И. Астахова и др. — Харьков : Изд-во НУА, 2009. — 48 с.

В брошюре представлены материалы о деятельности вузовских и школьных музеев, рассказывающие об опыте работы по подготовке к 65-летию Победы в Великой Отечественной войне. Работа носит не только прикладной характер, она раскрывает деятельность музеев с точки зрения музейной педагогики, эффективности воспитательного воздействия ее на процесс формирования мировоззренческих установок молодежи.

УДК 069.51.015/.016"1941–1945"(477.54)
ББК 74.584(4УКР-4ХАР)738л611+74.24(4УКР-4ХАР)7л611

© Народная украинская академия, 2009

Дорогие читатели!

Мы представляем вам очередную публикацию о деятельности вузовских и школьных музеев Харьковщины. Она подготовлена на основе материалов семинара руководителей музеев, посвященного проблемам подготовки к 65-летию Победы в Великой Отечественной войне. Материалы обобщают конкретный опыт работы музеев со студентами и школьниками по подготовке к этой великой дате.

Но представленная брошюра носит не только прикладной характер. Вызывает интерес и методологический подход к освещению конкретных данных. Дело в том, что данная публикация является одной из первых в Украине работ, раскрывающих деятельность музеев с точки зрения музейной педагогики, оценки эффективности воспитательного воздействия на процесс формирования мировоззренческих установок молодежи музейных экспозиций, документов и материалов, собранных непосредственно в коллективах учебных заведений, трудом самих учащихся и студентов. В этом главная особенность и большие возможности, которыми располагают эти музеи.

Обобщение опыта, изучение эффективности отдельных форм и методов работы, внедрение принципиально новых направлений и технологий, раскрытие потенциальных возможностей в деле формирования гражданственности, патриотизма, высокой моральности – крайне актуальная и важная задача, над решением которой работают сегодня в музеях харьковских вузов и школ.

В какой-то мере результат этой работы, многообразные направления деятельности, нацеленной на гражданско-патриотическое

и нравственное воспитание и базирующейся на материалах, связанных с подготовкой к юбилею Великой Победы, нашли отражение на страницах данного издания.

Конечно, описать в полном объеме все то, что ежедневно и ежечасно реализуется в рамках музейной педагогики, не представляется возможным, ибо эта работа пронизывает всю жизнь учебного заведения, но и то, что вы найдете в этой небольшой книжице, даст возможность увидеть всю сложность и значимость музейной педагогики.

*Руководитель авторского коллектива
ректор Народной украинской академии
проф. В. И. Астахова*

И. В. Калиниченко, Е. С. Марченко

ЭХО ВОЙНЫ В СЕРДЦАХ МОЛОДЫХ

(Музей истории Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина)

Почти 65 лет назад закончилась Великая Отечественная война. Кровавым молохом прошла она по нашей Отчизне, разрушая села и города, калеча людские судьбы. Ценой невероятных усилий и огромных жертв фашистские полчища были разбиты, но эхо войны и сейчас бередит наши сердца. Нельзя забывать жестокие уроки войны, нельзя допустить, чтобы подобное повторилось. Сохранять память о войне и великом подвиге нашего народа сотрудники музея считают своим священным долгом.

Изучение и подача материалов, связанных с периодом Великой Отечественной войны, не может обойтись без использования методов музейной педагогики, которая получила в последние годы большое распространение. Музейная педагогика на первый план выдвигает не знание, не получение посетителем информации, а развитие его личности путем сопереживания рассматриваемого события, как своего собственного, пережитого лично им. И в этом ракурсе музейные предметы, связанные с войной 1941–1945 гг., – благодатная почва для общения с посетителями. Сотрудники музея стараются найти такие струны в душе каждого человека, которые могут вызвать отклик. Для этого используются соответствующая эмоциональная окраска голоса, музыкальное оформление, правильно подобранный зрительный ряд и многое другое, но обязательно – связь с уже имеющимся опытом экскурсанта. Приобщение – сопереживание – переосмысление – таков алгоритм влияния музейной педагогики на посетителя.

В экспозиции музея существенное место отведено освещению участия студентов и сотрудников университета в Великой Отечественной войне. Экспозиция включает личные вещи, письма, дневники, фотографии молодых людей, которые были ровесниками нынешних экскурсантов. Нашей аудиторией

является преимущественно молодежь: студенты и старшеклассники. Молодое поколение мало знает о том суровом времени — их мамы и папы родились уже после войны, а многие бабушки и дедушки, которые могли бы рассказать о военных годах, ушли из жизни. Чтобы достучаться до молодых сердец, нужно, чтоб за безмолвными предметами они разглядели реальных людей: вот на них с фотографий смотрят студенты предвоенных лет, вот их зачетки и личные вещи, а дальше — фото жестокого боя за Харьков, знакомые улицы города, разбитые, с пустыми глазницами разрушенных домов, и могила, возле которой лежат свежие цветы... Эмоциональное влияние усиливает «подложка» — фон, на котором расположены экспонаты и в качестве которого выступает плакат военной поры «Родина-мать зовет».

Даже самая полная экспозиция не может быть всеобъемлющей, отвечать на все вопросы, охватывать всю музейную коллекцию. Возможность подробнее осветить события дают тематические выставки. В фондах музея хранится большое количество материалов, связанных с Великой Отечественной войной: личные дела студентов, ушедших на фронт прямо со студенческой скамьи и борющихся с фашистами в подполье;

Героев Советского Союза – Л. Убийвовк, К. Курячего, В. Канского, В. Симона, М. Малущенко, Д. Ушакова; документы участников студенческих батальонов; материалы периода эвакуации университета в Кзыл-Орде, многочисленные фотографии военной поры, письма с фронта и др. Также продолжается работа по уточнению информации об участниках боевых действий – сотрудниках университета. Создан наглядный материал, который отображает боевой путь воинов, их награды и фото.

Используя эти материалы, а также сотрудничая с другими вузами и музеями Харькова, музей ежегодно готовит новые выставки ко дню Великой Победы. Все выставки не похожи друг на друга. К 60-летию Победы была создана обширная, охватывающая весь период войны, выставка, элементами которой были стенды с фотоплакатами, знамена, награды, одежда воинов и предметы фронтового быта, фронтовые письма, приказы, фотографии военных лет и т. д. Не такими помпезными, но не менее интересными были выставки: «Всем харьковчанам посвящается!» (о боевых и трудовых подвигах жителей Харькова, вкладе университетских сотрудников и студентов в освобождение родного города); «І голос мій, як сурми мідь, не може битва заглушити!»

(посвященная литераторам-воспитанникам Харьковского университета, писавшим о войне); «Восстановление Харьковского университета после Великой Отечественной войны»; «Подвиг во имя жизни: Воспитанникам Харьковского университета – Героям Советского Союза посвящается...» и др.

Их мало осталось, участников тех военных событий, тем большую ценность приобретают их воспоминания. Под руководством сотрудников музея и преподавателей исторического факультета студенты провели анкетирование бывших узников фашистских концлагерей, проживающих в Харькове и Харьковской области. Результатом этой работы стало издание книги воспоминаний «Мы победили смерть!». Молодые люди настолько заинтересовались темой военных лет, что она стала основой для их дальнейших научных исследований и выступлений на различных конференциях. Студент Ю. Радченко был также включен в состав Харьковского областного совета борцов антифашистского сопротивления и вместе с его председателем Э. Альпериным опубликовал чудом уцелевшие записки узников Бухенвальда – «Бухенвальдский блокнот».

Сотрудники музея при участии студентов-историков собрали и упорядочили воспоминания участников Великой Отечественной войны — сотрудников Харьковского университета, которые были опубликованы в сборнике «Нам нелегко далась Победа!». На презентации сборника, проходившей в стенах музея, собрались авторы воспоминаний, преподаватели и студенты университета. Некоторые ветераны войны пришли на встречу вместе со своими внуками — нашими нынешними студентами. Огромное впечатление на молодежь оказали эмоциональные выступления непосредственных участников военных событий, их живые рассказы. Студенты читали стихи бывшей преподавательницы университета Л. Осановой, которая во время войны была бойцом батальона связи, все вместе душевно пели песни военных лет. Такие встречи навсегда остаются в памяти, дают непреходящий воспитательный эффект.

Используя различные музейные средства, в том числе и методы музейной педагогики, сотрудники музея раскрывают правду о незабываемой военной эпохе, предостерегают об угрозе возрождения нацистской идеологии, воспитывают в молодых людях неприятие войны как способа решения конфликтов.

ЭТО НАДО – ЖИВЫМ...

(Музей истории Харьковского гуманитарного университета
«Народная украинская академия»)

Воспитание исторической памяти – ступень к историческому сознанию, которое предопределяет духовную жизнь человека, его гражданские качества прежде всего. Особое место в формировании исторического сознания принадлежит музейной педагогике. Музей способен «оживить» время, приблизить историческое прошлое, сделать историю (событие или явление духовной жизни общества) наглядной, осязаемой, постижимой. Он строит свою работу в связи с единым воспитательным процессом академии, ибо историческое сознание и патриотическое чувство формируются лишь в условиях комплексного воздействия микро- и макросреды. Преимущества музея по сравнению с другими воспитательными структурами – первичность, достоверность, наглядность, субъект-субъектные отношения, особая психологическая атмосфера. Музей истории НУА – важная составляющая единой системы учебно-воспитательного процесса. Именно он – активный участник создания и развития «культурно-образовательной среды, способствующей формированию у студентов и школьников гражданско-патриотических чувств, воспитанию у них уважения к истории, культуре и традициям своего народа».

2009, 2010 – годы особенные. Преподаватели – воспитатели, учителя, сотрудники академии отчетливо понимают, насколько серьезные задачи стоят перед ними. 65-летие Великой Победы над немецко-фашистскими захватчиками и 65-летие освобождения Украины – важнейшие события в истории нашей страны. Все дальше и дальше уходят в прошлое те героические годы. Как успеть уберечь, объяснить, донести до нынешнего поколения правду тех лет, как помочь осознать эту правду, а главное, как

сделать ее основой нравственности – задача невероятно сложная и решается она сообща: родителями, педагогами, самими учащимися. Раскрыть молодому поколению подвиги отцов, показать истоки патриотизма, обеспечить преемственность гражданских традиций – это задачи, которые решают в академии совместно.

Главный конкурс академии «История моей семьи» стартовал. Его цель – формирование у студентов и школьников гордости за своих предков, глубокого уважения к семье, отношения к ней как к высочайшей общечеловеческой ценности. Усилить взаимодействие семьи и вуза в учебно-воспитательном процессе, сформировать интерес к своим семейным корням, восстановить семейные традиции – такие непростые задачи ставят перед собой педагоги Академии. История самого конкурса начинается с 1993 года, и каждый год оргкомитет предлагает новую номинацию. «Генеалогическое древо», «Забывтая фотография», «Реликвия в истории моей семьи», «Харьков в истории моей семьи» и другие номинации позволяют с огромным интересом заниматься исследовательской работой. Творческие конкурсные

5-й класс на экскурсии в музее истории НУА

работы, которые представлены в виде генеалогического древа, альбомов, очерков, стендов, папок, содержат интервью, рассказы, воспоминания, отрывки из дневников. Все истории подкреплены документами, фотокопиями. Номинация конкурса 2009–2010 гг. «Великая Отечественная война в истории моей семьи». Музей НУА стал центром подготовки к этому событию. Сюда приходят проконсультироваться, познакомиться с работами прежних лет, почитать сборники материалов, литературу о Великой Отечественной войне. Здесь встречаются с ветеранами, берут интервью, проводят уроки мужества. В музее студенты и школьники, отцы и дети встречаются с героическим прошлым. Сегодня в студенческих и ученических группах продолжается работа над проектом «Коллективное творческое дело». Тематика работ разнообразна: «Сотрудники Академии – дети войны», «Война – глазами детей» – сбор воспоминаний о военном детстве, «Студенты харьковских вузов – Герои Советского Союза», «Харьковское комсомольское подполье (история и мифы)», составление персоналий ветеранов образования – ветерана Великой Отечественной войны Е. В. Петрова, И. Н. Пытикова, Героя Советского Союза Д. А. Ушакова, создание фонда ветеранов образования – детей войны – В. И. Астаховой,

Ветераны образования на экскурсии в музее НУА

Т. М. Тимошенко, М. С. Лапиной. Подведение итогов приурочено к 9 Мая 2010 года.

Музей НУА активно привлекает к своей работе студентов и учащихся. Ежегодно в отряде экскурсоводов проходят подготовку не менее 20 студентов и школьников. Трудно переоценить значение этой работы для самих экскурсоводов. Работая с документами,

экспонатами музея, они осознают значимость событий прошлого и настоящего.

По дорогам Памяти уже отправились студенческие отряды на Курскую дугу, в Севастополь, Керчь. Эстафету у профессионалов подхватывают экскурсоводы — студенты. Подготовлены специальные экскурсии Изюм—Барвенково, на высоту Маршала Конева. Экскурсии студентов — это прочувствованные и пережитые эпизоды истории, страшные, волнующие, запоминающиеся на всю жизнь. Чувство гордости испытывают студенты, приобщаясь к великому прошлому. Не это ли главное для воспитателя-педагога?

Одно из ведущих направлений музейной работы — организация тематических и фотовыставок. Они — отражение важнейших событий нашего времени. В 2008—2009 гг. внимание «жителей» НУА привлекли выставки, посвященные Великой Победе: «Победа деда — моя победа», «Георгиевская ленточка», «Харьков — трагические страницы истории», «Памяти павших...», «Поклонимся великим тем годам...», «Во имя живущих — Победа». Главное чувство, которое стремились вызвать инициаторы

выставок у студентов и школьников, — это чувство гордости за свой великий народ, за подвиги дедов и отцов, глубокое уважение

к тем, кто защитил сегодняшний день. Экспозиция музея и нравственно-психологическая обстановка позволяют этого достичь — сюда приходят неоднократно.

Символ памяти и преклонения перед подвигами дедов *георгиевская ленточка* уже стала неотъемлемой частью нашего праздничного города. В майские дни тысячи харьковчан и их гостей стали участниками акции «Георгиевская ленточка». Инициаторы акции — преподаватели и студенты факультета «Бизнес-управление» — вышли на улицы и площади города, поздравляя харьковчан с праздником Великой Победы, вручая символы памяти. Запечатлеть это событие, рассказать о его ходе, осветить на выставках, на стендах — это задача музея, способного вовлечь человека в мир ожившей истории, вызвать высокие чувства сопричастности к событиям минувшего времени, отразить естественную потребность человека сохранить и донести до грядущего поколения типичные образцы своего прошлого и настоящего.

Т. П. Елисева

МУЗЕЙНАЯ ПЕДАГОГИКА. ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ВОЙНА

(Музейный комплекс Харьковской национальной академии
городского хозяйства)

Музейная педагогика вооружает профессорско-преподавательский коллектив высшей школы новыми приемами на основе включения музейного предмета и музейной информации в образовательный и воспитательный процесс, делая его более насыщенным и интересным, дает своеобразный инструмент для познания молодыми людьми истории своей страны.

Сегодня, когда не модно говорить о любви к своей Родине, к своей земле, патриотическое направление воспитательной работы в настоящее время является приоритетным. Это

Сотрудники академии, ветераны Великой Отечественной войны в музее академии на встрече со студентами.

Ветеран войны, выпускник ХИИКСа П. С. Винниченко на открытии мемориальной выставки, посвященной выпускникам 1941 года.

И. К. Терзян. Ветеран войны.
Лейтенант. Профессор
кафедры архитектурного
и ландшафтного
проектирования на
видеозаписи воспоминаний
о войне в музее академии

предполагает участие музея в тонком процессе формирования гражданской позиции у студенческой молодежи, способности личностного отношения к истории Великой Отечественной войны.

Решению этой задачи способствует создание условий, при которых студенты активно взаимодействуют с предметами периода Великой Отечественной войны, участвуя в доверительной тематической дискуссии, «Что такое патриотизм?». Любовь к Родине, государству или же, может, это целый комплекс ощущений, мыслей, желаний, идей, целое мировоззрение, индивидуальное для каждого?

В настоящее время многие исторические и национальные ценности воспринимаются неоднозначно. Важно помочь сегодняшней молодежи с позиции реалий современной жизни осмыслить и оценить огромное наследие прошлых поколений,

оценить вклад сегодняшних очень пожилых людей в Победу страны в Великой Отечественной войне. Важным является сформировать потребность интересоваться прошлым своей страны и уважать его. Эта непростая задача в музейном комплексе академии реализуется в рамках образовательных и воспитательных программ с привлечением тематических экспонатов из музейных фондов.

Музейный комплекс на протяжении последних лет разработал комплекс традиционных патриотических программ для учащихся лицея и студентов академии. Совместно с кафедрой культурологии традиционно музей ежегодно проводит студенческий научный семинар *«Война и город Харьков»*. *«Не отдадим забвению!»* – так называется целый комплекс тематических выставок, которые разворачиваются в выставочном зале музейного комплекса. Приоритетными стали *«Выставки достоверных военных реликвий с мест боевых действий на территории Харьковской области»* Областного благотворительного военно-мемориального фонда «Обелиск». *«Этот день мы приближали, как могли»* – выставка военных плакатов, которые были созданы советскими художниками в разные годы, с 1941 по 1945 г., и плакатов о войне, о Дне Победы, созданные в мирные дни. Это взгляд старшего поколения на пережитое. Своеобразный слепок судьбы целого военного поколения. Своеобразным *«Диалогом поколений»* стали студенческие художественные выставки плаката *«Мы память святую о вас сохраним»*, воплощение размышлений молодых людей о войне. Издание журнала

«Не отдадим забвению!».

Выставка военных реликвий с мест боевых действий на территории Харьковской области

«Альманах музея» с воспоминаниями участников боевых действий, сотрудников академии и издание «Книги Памяти» с фотографиями и сведениями об участниках боевых действий, сотрудниках академии разных лет стали подтверждением уважительного отношения к ветеранам в академии.

Традиционным стал конкурс очерков на тему «*Великая Отечественная война в истории моей семьи*». На конкурс поступает много интересных и трогательных работ, покоряющих своей искренностью и желанием молодежи знать о своих корнях. Лучшие работы передаются в редакцию газеты «Академія міст» для издания в выпусках, посвященных Дню Победы. И, конечно, главным является посещение студенческими группами постоянно действующей музейной экспозицией, посвященной истории академии в годы Великой Отечественной войны, выпускникам академии 1941 года, ветеранам академии и студентам, преподавателям и сотрудникам академии, погибшим в годы войны. В экспозиции представлены музейные экспонаты, документы и фотографии из архивных фондов музея.

Музейная экспозиция, посвященная Великой Отечественной войне, включает материалы, отражает боевой путь 52-й стрелковой дивизии, принимавшей участие в освобождении г. Харькова. Эта экспозиция – результат многолетней кропотливой поисковой работы сотрудников музея и студентов академии. Экспозиция дает яркое представление о боях за Харьков в 1943 году и выполняет важнейшую роль во всех военно-патриотических программах.

Музейная педагогика – наиболее эффективное направление деятельности вузовского музея, становится все более востребованной в воспитательной практике учебного заведения, расширяя рамки деятельности педагогов и кураторов студенческих групп. Главным элементом здесь является активизация эмоциональной сферы учащихся и студентов, вовлечение молодых людей в творческий процесс личностного размышления о Великой Отечественной войне.

Б. Г. Москалев, Н. П. Москалева

ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ СТУДЕНТОВ

(Музей истории Харьковского национального университета
сельского хозяйства им. П. Василенко)

В плане воспитательной работы университета важная роль отводится музеем истории университета. В последние годы совет музея, действуя в тесном контакте с Советом ветеранов и Комитетом по делам молодежи, семьи и спорта университета, решает задачу превращения музея в Центр национального и военно-патриотического воспитания, используя для этого лекционно-экскурсионную работу на основе экспозиции музея, организуя совместно с ветеранами различные историко-патриотические мероприятия, тематические выставки совместно с библиотекой университета, развивая на базе музея и кафедры истории Украины студенческую научно-реферативную работу.

В центре этой работы – информационной, образовательной и воспитательной – музейная экспозиция. Ежегодно с первокурсниками проводятся обязательные общеознакомительные экскурсии, включающие материалы о Великой Отечественной войне, а также организуются тематические экскурсии для студентов всех курсов и факультетов университета. Раскрывая тему «ХИМЭСХ в годы войны», мы не забываем предвоенные годы. Особенно ту оборонно-массовую и спортивную работу, в которую были вовлечены практически все студенты. Так, накануне войны в 1940 году в институте было подготовлено 309 ворошиловских стрелков, 148 инструкторов рукопашного боя, 103 стрелка ручных и станковых пулеметов, 25 инструкторов противовоздушной и химической обороны (ПВХО), 13 радистов; 1003 студента сдали нормы ГТО.

Студенты ХИМЭСХ в спортивных достижениях традиционно занимали первые места в районе и городе, участвуя в лыжных пробегах, волейбольных, футбольных и других турнирах.

И поэтому руководство музея всегда просит ветеранов-фронтовиков, выпускников нашего института рассказывать в своих выступлениях об этих традициях нынешним студентам и подчеркивать, что полученная ими военно-спортивная подготовка помогла не только лучше бить фашистов, но и просто выжить в тяжелейшие годы войны. А тот факт, что нынешние студенты добились неплохих результатов (команда регбистов, футболистов, тенниса, борцов и др.), нужно рассматривать как продолжение замечательных спортивных традиций университета.

Конечно, в лекциях, экскурсиях, посвященных тематике Великой Отечественной войны, центральное место занимают наши герои-фронтовики, такие как Герой Советского Союза, летчик, генерал-майор И. И. Проскуров, который еще в 1937 году за бои в Испании первым в Украине получил Звезду Героя; генерал-майор, инженер-танкист А. С. Пендак; командир дивизиона «Катюш» В. Е. Ковалевский, генерал-лейтенант Ф. С. Саушин; полковник-танкист В. А. Сыропятов; герои-партизаны: П. Рева – ближайший сподвижник и друг легендарного командира партизанского соединения А. Сабурова и А. Яновский – знаменитый партизан, радист, член подпольного Минского горкома комсомола, и многие другие студенты, преподаватели, выпускники института, погибшие в годы Великой Отечественной войны или дожившие до Дня Победы, а также те преподаватели, выпускники, которые работали в тылу, обеспечивали армию продовольствием, выпускали и разрабатывали для нее вооружение.

В лекциях и экскурсиях особо подчеркивается, что в годы войны нашим фронтовикам пригодились те профессиональные инженерные знания, которые они получили в стенах института и на практике в МТС, колхозах и совхозах. Не случайно многие студенты и преподаватели (а уже в первые месяцы войны (согласно книге приказов по институту) на фронт были мобилизованы более 200 человек), были направлены в танковые войска, в бронетанковую академию, в автотранспортные части и другие рода войск, где требовались хорошие инженерные знания.

Генерал-лейтенант интендантской службы Федор Семенович Саушин, выпускник ХИМЭСХ 1937 года, в годы войны занимался продовольственным обеспечением Красной Армии. В музее университета хранится его форма, книга воспоминаний «Хлеб наш солдатский», к которой мы обращаемся каждый раз, когда музей посещают студенты факультета переработки и хранения сельскохозяйственной продукции. Генерал вспоминает в своей книге, как в 1944 году на 1-м Прибалтийском фронте возникла острая потребность в средствах переработки зерна, и здесь помогли знания, полученные им в ХИМЭСХе. Под руководством Ф. С. Саушина группа инженеров 6-й армии сконструировала переносные мельницы и крупорушки, которые решили проблему снабжения фронта.

Большое впечатление на студентов производит выступление ныне живущих ветеранов-фронтовиков, которых, к сожалению, с каждым годом становится все меньше, но тем ценнее непосредственные живые воспоминания участников боевых действий, таких как профессор М. М. Турченко, И. М. Исиченко, И. М. Гуревич и др.

Еще одним направлением деятельности музея, кроме работы с документами и экспозицией, является использование в работе со студентами исторических памятников, воинских мемориалов, памятных досок на зданиях г. Харькова и зданиях самого университета. Традиционными стали возложение цветов и памятные митинги с участием студентов в дни Победы на Московском проспекте, 45, где рядом с учебными корпусами факультетов механико-технологического и технического сервиса находится Братская могила воинов Красной Армии, погибших в дни первого освобождения Харьков. Ежегодно 22 сентября в день Партизанской славы студенты вместе с ветеранами и работниками музея возлагают цветы к памятнику героям-подпольщикам и партизанам, — в сквере на перекрестке ул. Артема и ул. Чернышевского. С участием студентов проходит ежегодное возложение цветов 9 Мая и к мемориальной доске на стене главного корпуса университета (ул. Артема, 44), посвященной памяти И. Бакулина, руководившего в годы войны харьковским подпольем.

Важным элементом познавательной и воспитательной работы со студентами является совместная работа музея университета и кафедры истории Украины по вовлечению студентов в научно-исследовательскую, поисковую работу, которая существует в виде кружковой формы, как при кафедре, так и в музее истории университета. Студенты собирают и обрабатывают материалы и воспоминания о судьбе своих родных и своих населенных пунктов в годы войны.

ХНПУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ В РОКИ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ

(Музей Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди)

Не знаючи минулого, не можна будувати майбутнє. А свою історію варто пам'ятати, бо наше сьогодення є результатом вікових традицій, натхненної і напруженої праці багатьох поколінь. Історія університету є предметом гордості всіх, хто в ньому працює і навчається, даниною глибокої подяки всім, хто збагачував його славу і честь, створював традиції і закладав фундамент на майбутнє.

Діяльність музею завжди спрямована на увічнення пам'яті про людей та визначні події в їх житті, на постійне примноження духовних цінностей.

Віроломний напад фашистської Німеччини в червні 1941 року перервав творчу працю колективу Харківського педагогічного інституту. У роки війни сотні викладачів, аспірантів і студентів залишили свою альма-матір і пішли на фронт захищати Батьківщину. Чимало загинуло смертю хоробрих, серед них А. Рутковський, М. Коломацький, В. Юрченко, М. Сиротенко, П. Беляєв, М. Пашенко, І. Могилевський, М. Омельченко, В. Гладков, Ю. Корецький. На території області було створено 37 підпільних райкомів і міськкомів партії, 94 партизанські загони, які діяли під керівництвом підпільних обласних комітетів партії та комсомолу, що очолювали колишні вихованці Харківського педінституту, посмертно удостоєні звання Героя Радянського Союзу – І. І. Бакулін й О. Г. Зубарев. У 1933 році Олександр Зубарев стає студентом Харківського педінституту. Саме тут, ще в студентські роки, сформувався його гарт завзятого активіста, який з великим натхненням віддавався громадській і комсомольській роботі. Після закінчення інституту його направили вчителем географії у 88-му СШ м. Харкова. Своєю самовідданою працею

молодий учитель швидко завоював авторитет не тільки в школі, але й серед робітничої молоді. Через рік він вступає до лав Комуністичної партії, стає комсоргом школи, а незабаром його обирають першим секретарем Орджонікідзевського райкому комсомолу. Але він не пориває й з почесною працею вчителя. Лише війна відірвала його від улюбленої справи. Залишений для організації комсомольського підпілля, він за короткий час зумів створити у багатьох районах області райкоми і міськкоми комсомолу, розгорнув зі своїми помічниками активну пропагандистську роботу серед населення. За допомогою зрадників фашисти вислідили місце розташування явочної квартири і схопили молодих патріотів. О. Зубарев був замучений в катівнях гестапо. У дні 20-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні О. Зубареву посмертно присвоєно почесне звання Героя Радянського Союзу.

10 жовтня 1943 р. розпочалося навчання на всіх факультетах. У цей складний час інститут очолювала Є. В. Шачнева, в інститут поверталися з лав Радянської Армії викладачі-офіцери і солдати: А. Ісіченко, Ф. Дніпровий, І. Дементьев (з 1951 р. директор інституту), С. Утевський, П. Одуха, Ф. Мельник, С. Островський, М. Богатов, Г. Коваленко, які стали ядром вузівського колективу. Багато викладачів і вихованців інституту стали Героями Радянського Союзу. Серед них: І. Бакулін, О. Зубарев, М. Бойко, А. Бурковський, М. Мужайло, І. Сипало, П. Фещенко, а випускники нашого інституту П. Масленников, М. Андрієвський, М. Кириченко, які теж були учасниками війни, – відзначені високою нагородою Героя Соціалістичної Праці вже в мирні часи.

Музеєм ХНПУ імені Г. С. Сковороди на честь 65-ї річниці визволення України від фашистських загарбників заплановано такі заходи:

1. «Вони захищали Вітчизну» – екскурсії по музею університету.
2. «Юність, обпалена війною» – зустріч студентів з викладачами та співробітниками університету – учасниками війни.
3. «Мої рідні на війні» – студентський конкурс творів.

4. «Козацькому роду нема переводу» – туристичні походи, екскурсії по місцях бойової слави Харківщини.

5. «Солов'ї, солов'ї, не тревожьте солдат» – огляд студентської художньої самодіяльності.

6. «У справедливих армій доля завжди прекрасна» – зустріч ректорату з учасниками бойових дій.

7. «Висота маршала Конєва» – екскурсія.

8. «Харків у роки Великої Вітчизняної війни», «Меморіали Харкова» – екскурсії.

9. Участь викладачів та студентів у впорядкуванні братських поховань.

Нинішнє покоління студентів-сквородинівців зберігає світлу пам'ять про своїх старших наставників – учасників Великої Вітчизняної війни, які є частими гостями у студентських аудиторіях, дехто й досі працює в університеті, а у вікопомні травневі дні сиві ветерани та студентська молодь разом вшановують героїчний подвиг нашого народу.

Ж. М. Перцева

У ВІЙНИ НЕ ЖІНОЧЕ ОБЛИЧЧЯ

(Музей історії Харківського національного медичного
університету)

...Я только раз видала рукопашный.
Раз наяву и тысячи во сне.
Кто говорит, что на войне не страшно,
Тот ничего не знает о войне.

Ю. Друнина

Напередодні 65-ї річниці від дня Великої Перемоги знов і знов повертаєшся до теми війни, розмірковуєш про долю країни, людей, що загинули або вижили у полум'ї жорстоких боїв, про сучасну молодь, особливо студентську, яка знає про цей страшний час лише з розмов і не завжди розуміється в історичній правді воєнних років. Донести цю правду до молодих людей, допомогти їм зрозуміти її – почесне й важке завдання музейних працівників ВНЗ.

У музеї історії ХНМУ зібрано багато матеріалів про участь харківських медиків у Великій Вітчизняній війні, і ми розповідаємо студентам про діяльність двох Харківських на той час медичних інститутів під час війни за трьома напрямками. По-перше, велика кількість викладачів і студенти старших курсів пішли у діючу армію. По-друге, будучи евакуйованими до м. Чкалова (нині Оренбург – 1-й ХМІ) та до м. Фрунзе (нині Бішкек – 2-й ХМІ), обидва інститути продовжували готувати майбутніх медиків для країни й допомагали у лікувальній роботі місцевим лікарням і шпиталям. По-третє, багато медичних працівників, залишившись на окупованій території або перебуваючи у партизанських загонах, продовжували надавати медичну допомогу хворим і пораненим.

Про це розповідають музейні експонати, що розміщені у трьох вітринах та на одному із стендів. І звідусіль дивляться на нас

очі, жіночі очі. Розповідь про долю цих жінок може становити тему окремої екскурсії, яка з повною очевидністю підтвердить назву цієї статті – «У війни не жіноче обличчя».

І дійсно, що може бути більш неприродним, ніж зіставлення жінки з війною. Одна – дає життя, сповнює змістом все суще на землі; друга – забирає життя, сіючи ненависть і горе кругом себе. Немає більш непримиренних ворогів, ніж жінка та війна. Мабуть, тому так багато жінок було в перших лавах захисників Батьківщини в роки Великої Вітчизняної війни. Жінки: матері, дружини, наречені – піднялися, щоб захистити життя своїх дітей, батьків, коханих, близьких.

Льотчиці, сапери, радистки, розвідниці... Понад 800 тисяч жінок воювало на фронтах. Однак найбільше їх було серед медиків. Достатньо сказати, що тільки у складі військових хірургів жінок було до 43 відсотків.

Ми не знаємо достеменно, скільки викладачів, випускників різних років і студентів обох харківських медінститутів боролось проти фашистів, але з упевненістю можемо сказати, що близько половини з них були жінки. Використовуючи матеріали музею історії, ми можемо розповісти про воєнні долі декого з них.

З фотографії в одній з вітрин посміхається вродлива жінка в шапці-вушанці з кобурою на ремені. Поруч з нею легендарний Сидір Ковпак – партизанський Дід. Фото зроблено у 1942 році в глибокому тилу німців. Це випускниця 2-го ХМІ 1939 року Маєвська Надія Казимирівна. Лікар Діна – так називали її партизани.

Після закінчення інституту її залишали на кафедрі проф. О. І. Мещанінова, але молодий лікар вирішує, що спочатку треба набути практичного досвіду. Вона їде в с. Воргол, Путивльського району на Сумщині в дільничну лікарню. Сільчани полюбили молоду, енергійну лікарку. Великі плани були в неї щодо подальшого розвитку лікарні.

Але почалася війна і все зруйнувала. Коли фронт наблизився до Путивля, вона пішла в партизани, сказавши своїм батькам: «На війні й ланцет – гостра зброя», не думаючи про те, що її слова можуть стати пророчими. Незабаром їй, терапевту за фахом,

доведеться робити різні, часом досить складні операції, не маючи під рукою необхідних хірургічних інструментів, часто в умовах дуже далеких від операційних. Вона назавжди запам'ятала першу, коли на імпровізованому операційному столі – селянському возі – звичайною пилкою їй довелося ампутувати ногу молодому партизанові.

У з'єднанні С. Ковпака під керівництвом Н. К. Маєвської була створена перша медико-санітарна служба серед усіх партизанських загонів. За півтора роки з боями під керівництвом Ковпака вона пройшла близько 3 тис. км, і, завдяки їй, з 500 бійців і командирів, поранених за цей час, 76% повернулися до лав, продовжували битися з ворогом. Траплялося їй ходити в розвідку, зі зброєю в руках захищати обоз з пораненими, таємно надавати медичну допомогу бійцям, які залишалися для одужання в окупованих ворогом селах. Після війни Маєвська працювала у Київському медінституті, вона написала книгу про медичну службу в партизанських з'єднаннях України, яку подарувала нашому музею.

Любов Трохимівна Мала, випускниця 1-го ХМІ 1938 р., у подальшому академік, Герой Соціалістичної Праці, Герой України, пройшла всю війну від першого до останнього дня у діючій армії. Її воєнна «кар'єра» – від помічника начальника евакошпиталю з медичної частини до помічника начальника лікувального відділення санітарного відділу Харківського військового округу, якому були підпорядковані військово-медичні установи восьми областей України. Її спогади, що зберігаються у музеї, – то хвилююча розповідь медика про важкий тягар війни, то сповідь людини, що найщасливішим днем у своєму житті називала святий День Перемоги. Ось тільки один з епізодів цієї героїчної долі, взятий нами з копії Нагородного листа.

«...10 октября 1941 г. при налете вражеских самолетов на станцию Ворошиловград от прямого попадания зажигательных бомб загорелся вагон с ранеными военно-санитарного поезда № 1165. Тов. Малая, пренебрегая опасностью, с помощью сандружинниц лично организовала вынос тяжело раненных из

охваченого пламенем вагона через двері и окна, благодаря чему было спасено 17 человек тяжелораненых. Мобилизовав далее рабочих, произвела отцепку горящего вагона, чем предотвратила возгорание соседних вагонов с ранеными».

Скупі й сухі рядки офіційного документа, а для Любові Трохимівни – важкий спогад на все життя і постійне здивування: як вона могла зробити оте відчеплення вагону? Медаль «За боевые заслуги», яку вона отримала тоді, вважала за свою найдорожчу нагороду.

Тетяна Іванівна Тихонова закінчила ХМІ у 1935 році. До початку війни встигла захистити кандидатську дисертацію, народити двох дітей, попрацювати на кафедрі оперативної хірургії рідного інституту. У вересні 1941 р. вона була мобілізована Дзержинським райвійськкоматом Харкова і направлена до евакогоспіталю № 1979. Через всю країну їхала до місця свого призначення – у м. Черногірськ, Хакаської автономії. Їхала, а серце рвалося на фронт, туди, де йшли запеклі бої. Але з нею були 4-річний син та 3-річна донька, які теж потребували її турботи.

Почалася її робота ведучого хірурга в евакошпиталях. Тяжкі операції, нічні чергування, а вдень треба встигнути провести обіцяний прийом хворих у місцевій лікарні. Вдома майже не бачили Тетяну Іванівну, але вона знаходила час для поїздки в далеку сільську лікарню, де багато років працював висланий лікар-німець, хірург, як кажуть, від Бога, щоб повчитися, а може, й порадитися з приводу тяжких поранень.

Суворий та вимогливий керівник, уважний й кваліфікований спеціаліст, чуйна й щира людина, вона завоювала любов і пошану поранених і мешканців маленького міста, в якому було багато висланих німців, поляків та людей інших національностей. Дочка одного польського подружжя вже після війни через Червоний Хрест розшукала Тетяну Іванівну в Харкові, щоб висловити слова вдячності своїй другій матері, як вона її називала, за підтримку й допомогу в ті страшні роки.

Перше бойове хрещення професор Тамара Трохимівна Чорна отримала у листопаді 1942 р. на Сталінградському фронті в окремій роті водолазів, де вона була начальником санітарної

служби. Далі були Ленінградський, 2-й та 3-й Прибалтійські фронти. Особливо запам'ятався Ленінградський, прорив блокади, Павлово, Пулковський меридіан, Луга, Дно, Порхов... Усе навкруги розбито, будівель, що уцілило, одиниці та й ті заміновано. Біля кожного населеного пункту – концентраційний табір з тисячма розстріляними.

Як розповідала Тамара Трохимівна, зі станції Луга німців за допомогою партизанів вибили швидко, там її залишили з пораненими. Мешканців практично немає. У школі покинутий німецький госпіталь. Боязко зайшла до приміщення. На підлозі пристрелені тяжкопоранені німецькі солдати й покинуті медикаменти у гарних упаковках: марганцевокислий калій та протималярійний препарат. Не залишати ж їх! З перевернутої табуретки зробила імпровізовані сани і поїхала до санчастини. Відійшла метрів зі 150 – і школа-госпіталь злетіла у повітря: спрацював мінний годинниковий механізм. Про Т. Т. Чорну, яка протягом 23 років очолювала кафедру інфекційних хвороб Харківського медичного інституту, писала нещодавно обласна «Медична газета». Її служіння людям як лікаря продовжували дочка, а сьогодні і онук Юрій.

Є в музеї фотопортрет молодої людини, майже юнака. Його уважні, трохи сумні очі ніби питають про щось. Це – Трохим Трохимович Вишинський, який загинув у 1942 році. А портрет передала до музею його дружина – Ольга Венедиктівна, яка разом із чоловіком навчалася на військово-медичному факультеті 1-го ХМІ. До Харкова вони приїхали з Дніпропетровська. У серпні 1941 р. після IV курсу слухачі цього факультету (151 чол.) були випущені зауряд-лікарями, які підлягали після закінчення війни поверненню на V курс. А тоді – військлікарями 3-го рангу без дипломів вони направлялися в армію.

Їй було 21 рік, у неї був 5-місячний син, але вона, залишивши дитину на стару матір, пішла на фронт, бо не могла зробити інакше. Важко без хвилювання читати рядки її листів, де вона розповідає про те, що довелося пережити. Ольга Венедиктівна згадує, як виходили з оточення, як під обстрілом організувала евакуацію 1,5 тисяч поранених з розбитого госпіталю, як по

декілька днів не відходила від операційного столу, як був час, коли тижнями, крім маленького сухарика та склянки теплої, ледь солодкої води двічі на день, не було більше ніякої їжі. Її назвали везучою, коли одного разу під час операції від бомбового удару загинули відразу поранений, операційна сестра, два санітари, а вона залишилася живою, бо її відкинуло вибуховою хвилею.

А в лічені хвилини відпочинку не залишали тривожні думки про чоловіка та сина. Так вони більше й не зустрілися з Трохимом Трохимовичем, але вона й досі чекає на нього.

Саме їй ми зобов'язані тим, що знаємо прізвища загиблих слухачів військово-медичного факультету — її колишніх однокурсників. Вишинська сама шукала і знайшла ці відомості в Подольському військовому архіві, за що ми їй щиро вдячні.

Розповідь про жінок-медиків можна продовжувати, і ми це робимо під час проведення екскурсій, адже як не розповісти про лікаря-фтизіатра К. О. Іліаді, яка рятувала людей від угону до Німеччини в окупованому Харкові, про хірурга В. Ф. Нікітинську, помічницю професора О. І. Мещанінова, яка допомагала пораненим в'язням холодногірського концтабору, про Т. І. Гаврик, чия санітарна сумка з червоним хрестом привертає увагу всіх відвідувачів музею, і багатьох інших.

Ми стисло розповіли про воєнні долі лише декількох жінок, а скільки їх пройшло через вогонь війни, а скільки залишилося на полях боїв! Низький уклін їм: і мертвим, і живим, — і вічна шана за все, що вони зробили для нас.

К 65-ЛЕТИЮ ВЕЛИКОЙ ПОБЕДЫ

(Музей Национального аэрокосмического университета)

Есть даты, которые человечество не забудет никогда. Великая Отечественная война кровавой раной вписана в историю цивилизации. Эта незаживающая рана болит и через 65 лет. Такой разрушительной войны человечество еще не знало.

В годы тяжелых испытаний ратные и трудовые подвиги совершали миллионы, и на этом фоне вклад студентов и сотрудников ХАИ казалось бы небольшой, но для нашей памяти важен подвиг каждого ушедшего на фронт из нашего вуза. Вспомним всех поименно...

Этот список занимает почетное место в экспозиции музея Национального аэрокосмического университета.

Каждый год в наш вуз поступают молодые люди, для которых война – это далекое прошлое. Не прошли войну их отцы и даже деды. Очень немного осталось в живых ветеранов, воевавших на фронтах Великой Отечественной.

Но когда на День Победы они надевают ордена и медали, с каким восхищением смотрят на них студенты! Мы поражаемся их силе духа, бодрости, трудолюбию.

До сих пор работают в ХАИ ветераны Великой Отечественной войны И. И. Корольков, П. П. Щусь, Ю. В. Герасименко, А. Ф. Вишневецкий... Часто приходят в музей на встречу со студентами О. Р. Черановский, Г. Е. Курдыбайло, А. И. Волков, В. Н. Маликов. Сотрудники музея обратились к ветеранам с просьбой написать воспоминания «Моя жизнь — ХАИ». Орденосец А. И. Волков приехал в наш город поступать в вуз, о котором мечтал до войны, — ХАИ. Принимал участие в боевых действиях обеих войн и будущий лауреат Государственной премии, почетный авиастроитель, доктор технических наук О. Р. Черановский. Его дядя, Борис Иванович Черановский — известный авиаконструктор бесхвостых самолетов, увлеченно рассказывал племяннику о будущем авиации. Учителем О. Р. Черановского в ХАИ стал создатель первого в Европе самолета с убирающимися в полете шасси — ХАИ-1 И. Г. Неман.

На базе самолета ХАИ-1 в сравнительно короткие сроки под руководством инженера И. Г. Немана был спроектирован и построен двухместный скоростной самолет-разведчик, легкий бомбардировщик и небронированный штурмовик ХАИ-5 (Р-10). На самолете установлен отечественный двигатель М-25 с винтом изменяемого шага. Благодаря применению этого винта, что было новинкой в то время, удалось получить максимальную скорость полета — 386 км/ч. Вооружение включало два синхронных пулемета в носовой части и один для обстрела задней полусферы. Бомбовое вооружение составляло 300 кг.

Первая партия серийных ХАИ-5 (Р-10) поступила в 43-ю авиационную бригаду Харьковского военного округа. Это был весомый вклад ХАИ в оборонную мощь страны. Музей ХАИ украшает картина, написанная летчиком, участвовавшим в боях Великой Отечественной войны на этом самолете. Самолет нарисован в условиях боя.

Работали наши выпускники и на оборонных предприятиях. В экспозиции представлены воспоминания В. Н. Маликова и Б. Н. Черепенникова. Студент 4-го курса Борис Черепенников был направлен на оборонное предприятие и за год стал руководителем подразделения. За доблестный труд награжден орденом

«Знак почета». Долгие годы трудился в ХАИ, передавая студентам свой опыт и знания.

Дошел до Берлина и расписался на рейхстаге И. И. Корольков.

Несмотря на два боевых ранения освобождал Прагу П. П. Щусь.

В 99 лет написал книгу воспоминаний бывший заведующий кафедрой графики А. М. Шоломов. Его жизнелюбие поражает. Он умер на 102 году жизни.

Фотодокументы, альбомы, книги. Ржавый металл, бывший когда-то грозным оружием, — все это раздел экспозиции, посвященный Великой Отечественной войне.

Судьбы... Студент Л. Мовчан сгорел в танке, защищая Киев. Студент Б. Презман, досконально знавший немецкий язык, погиб при выполнении спецзадания.

Наши замечательные девочки — студентки Н. Сарана и Л. Руденко. Смелые разведчицы, поддерживали связь с партизанами.

Фашисты схватили юную разведчицу Лиду Руденко, пытали, но она не выдала расположения партизан, была повешена. Ее имя носит 82-я школа г. Харькова. Все они герои, но не стали Героями

Советского Союза. Но мы гордимся, что именно из ХАИ ушел на фронт бывший преподаватель кафедры военной и физической подготовки Я. Л. Райнберг. Ему посмертно присвоено звание Героя Советского Союза. Этот подвиг детально описан в наградном листе героя от 18 января 1944 года и Грамоте Героя Советского Союза, копии которых размещены на стендах музея.

Студенты ХАИ 70-х организовали студенческий строительный отряд, и все заработанные деньги отдали на создание бюста героя. Он занимает почетное место в экспозиции музея.

Харьковский студбат... Этим совсем молодым ребятам в Харькове установлен памятник. До последних дней своей жизни поддерживал связи с музеем бывший студбатовец, профессор А. И. Эпштейн. Он передал в дар музею свою книгу о харьковском студбате.

Областная Книга Памяти тоже находится в фондах музея.

Основная задача музея – собирать, хранить, учить. Учить на лучших примерах человеческой доблести. А наши ветераны – достойный пример.

Каждый год в День Победы возле Мемориала погибшим на территории университета собираются студенты и сотрудники ХАИ почтить ветеранов Великой Отечественной войны. Звучит теплое слово ректора В. С. Кривцова, отец которого прошел всю войну, воспоминания ветеранов, поздравления студентов. И, наконец, солдатская каша и армейские 100 грамм под военные песни в исполнении хора ветеранов «Джерело»...

Редуют ряды ветеранов... Но ректорат, профком ХАИ, сотрудники музея и студенты-волонтеры поддерживают с ними самые тесные контакты – это и есть музейная педагогика.

**ІСТОРИЧНА РЕКОНСТРУКЦІЯ ТА ВОЄННО-
ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ**

(Музей Харківського державного технічного університету
будівництва і архітектури)

Наш не простий час потребує від сучасної молоді нових, до того не відомих сутнісних якостей. Світ та оточуюче соціальне середовище змінюється, це природний процес існування будь-якої системи. Сучасна молодь поставлена в умови дуже жорсткої особистісної конкуренції, в яких вона повинна виживати. Проблеми індивідуального виживання дуже часто відсувають усі інші проблеми на другий план. На жаль, вища школа та інші освітні заклади реально не можуть суттєво впливати на процеси соціалізації, які відбуваються у лавах нового покоління. Більша частина виховної роботи зводиться до формальних схем, які застаріли ще під час існування Радянського Союзу і не дають реальних результатів. Що ми можемо протиставити подібній ситуації? Лише нові форми виховної роботи, які ґрунтуються на старих, перевірених часом методах патріотичного виховання. Головним завданням сучасної виховної роботи зы студентством ми вважаємо його залучення до реальної практичної участі у процесі відновлення історичної спадщини нашого народу. Серед інших форм подібної роботи, яка проводиться різнома-нітними організаціями (наприклад, козацтвом, стрільцтвом та ін.), ми окремо виділяємо рух воєнно-історичної реконструкції. Що таке воєнно-історична реконструкція? Це предметно-рольове відтворення подій та предметів побуту часів історичної минушини. Особливо актуальна воєнно-історична рекон-струкція, яка стосується подій останньої Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років. Воєнно-історичний клуб «Вітязь», який працює на базі Музею історії Харківського державного технічного університету будівництва та архітектури одним з своїх магістральних напрямів роботи вважає відтворення історично-відповідної форми, спорядження, оснащення та подій, які

пов'язані з героїчною історією нашої Батьківщини в роки Великої Вітчизняної. Як показує реальна практика, сучасна молодь із захватом відгукується на нові, не упереджені форми виховної роботи, долучається до неї зі справжнім завзяттям та наснагою. У 2009 році активісти клубу «Вітязь» взяли участь у восьми великих заходах міського, обласного, республіканського та міжнародного значення. Серед них окремо відзначимо подій, такі заходи як:

1. Реконструкція історичного бою біля села Соколово (1943 р.) Зміївського району Харківської області у березні 2009 р.

Реконструкція прикордонного бою (22 червня 1941 р. 3 год. 30 хв. за московським часом) 21 червня 2009 р.

2. Реконструкція «Брусиловського прориву» біля міста Дубно – травень 2009 р.

3. Реконструкція прикордонного бою (22 червня 1941 р. 3 год. 30 хв. за московським часом) – 21 червня 2009 р., селище Великий Бірачок Зміївського району Харківської області.

4. Реконструкція бою біля селища Коротич Харківської області, присвячена визволенню міста Харкова – серпень 2009 р..

5. Участь активістів воєнно-історичного клубу «Вітязь» у параді на честь Дня Перемоги 9 травня 2009 року у Харкові.

На сьогоднішній день рух воєнно-історичної реконструкції є одним з найбільш вдалих засобів пропаганди та збереження історичної пам'яті і її поширення серед широкого суспільного загалу.

Реконструкція історичного бою біля села Соколово (1943 р.)
Зміївського району Харківської області

**ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ
МОЛОДЕЖИ**

(Музей Харьковского гуманитарно-педагогического
института)

Учебному заведению Гуманитарного педагогического института 90 лет. История его существования ведет счет с 1920 года. Сначала это была педшкола, затем педтехникум, педучилище, педколлегия и военный институт. Вполне естественно, что наше учебное заведение имеет сложившиеся, установившиеся традиции, которые бережно хранит музей института. Сначала это был «Зал боевой и трудовой славы», а затем «Комната боевой славы», в которой собраны экспонаты, альбомы, фотографии, книги, свидетельствующие о героическом прошлом нашей Родины. Весь этот материал собирался студентами, преподавателями Гуманитарно-педагогического института.

Вся работа комнаты Боевой славы построена на воспитании будущих педагогов на славных боевых и трудовых традициях старшего поколения. «Комната Боевой славы» целенаправленно занимается военной тематикой. Долгие годы (около 35 лет) педучилищем руководили Б. Е. Гуд, комиссар партизанского отряда имени А. А. Сабурова, затем участник Великой Отечественной войны Л. Д. Фролов – летчик-бомбардировщик. Уволившись из рядов Советской армии, пришел сюда работать и нынешний директор музея Анатолий Герасимович Штонда. А руководил в это время музеем участник Великой Отечественной войны полковник Я. М. Белохвостов. Добрые традиции установились в музее вуза. Интересны и содержательны стенды музея. На одном из них в специальных капсулах хранится земля, привезенная из всех городов-героев. Земля привозилась студентами во время зимних и летних каникул, она забиралась из тех мест, где велись ожесточенные бои во время Великой Отечественной войны. Из города-героя Мурманска землю в музей

прислали в специальной капсуле. На каждую землю есть описание, паспорт, заверенный местной властью.

Традиционно, 2–3 раза в год здесь проходят праздники и встречи с участниками Великой Отечественной войны, с ветеранами Вооруженных Сил, участниками освобождения Украины и г. Харькова от немецко-фашистских захватчиков. К этим праздникам в музее тщательно готовятся. Ветераны встречаются в учебных группах со студентами, проводятся дискуссии, студенты выступают с сообщениями, задают ветеранам интересующие их вопросы. Как правило, эти встречи заканчиваются большим праздничным концертом.

Все учебные группы нового набора согласно графику приходят с экскурсией в комнату Боевой славы. Экскурсии проводят члены Совета комнаты Боевой славы с обязательным участием ветеранов войны. Ни одно мероприятие – юбилей учебного заведения, День знаний, дни выпуска – не обходится без участия ветеранов учебного заведения. В честь знаменательных событий прошлого века по инициативе музея проводятся семинары, посвященные легендарным событиям прошлых лет. 65-летию Сталинградской битвы был посвящен семинар, в котором принимали участие ветераны войны. Сейчас готовится семинар «Битва за Днепр – грандиозное сражение Великой Отечественной войны».

Совместно с профкомом музей поздравляет с юбилейными датами наших ветеранов, вручает подарки, памятные грамоты, цветы. Периодически с участием Совета комнаты Боевой славы проводятся семинары-конкурсы военно-патриотической песни. В мае 2009 г. при участии музея были проведены экскурсии для учеников начальных классов школы № 30.

Творцом нового выступает в институте музей совместно с профкомом и при активной поддержке ректора института. Несколько лет тому назад в составе первичной ветеранской организации собиралось около 150 человек. Однако годы берут свое. Теперь ветеранов 15. Если раньше в назначенные дни и часы ветераны приходили к студентам и делились своими впечатле-

ниями о войне и трудовых успехах в тылу, то теперь к работе экскурсоводов привлекаются студенты.

Слухи об интересном быстро доходят до учащихся школ, по просьбе которых уже организовано несколько экскурсий в музей. По инициативе музея завершается сбор отзывов и материалов для красочного альбома с характеристикой состояния патриотического воспитания. Такой же альбом, посвященный ракетным войскам стратегического назначения, готовится к их 50-летию.

З ДОСВІДУ РОБОТИ МУЗЕЇВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ХАРКІВЩИНИ

(Харківська обласна станція юних туристів)

Музейна педагогіка порівняно новий напрям у музеєзнавстві. Концепція її змісту обґрунтована німецькими музеологами Й. Аве та К. Шрайнером у 60-ті роки ХХ ст. Під терміном «музейна педагогіка» сучасна наука визнає виховання відвідувачів засобами екскурсійної діяльності в музейних установах. Тобто, маються на увазі заклади, які є виключно осередком збереження культурної та історичної спадщини — те, що ми називаємо державними музеями.

Діяльність музеїв при середніх навчальних закладах має свої відмінності, які пов'язані, перш за все, з безпосередньою участю учнів — вони не тільки відвідують, а ще й створюють музей. Музейна діяльність визначає модель становлення особистості як піраміди, в основі якої — людина із сукупністю задатків, творчих здібностей, мотивів. Вершина піраміди — «дослідник-філософ», а «дослідник-громадянин», «дослідник-винахідник», «дослідник-експериментатор», «дослідник-теоретик» — проміжні шаблі зростання.

До специфічних завдань музею, як відомо, належить не стільки інформування (хоча й це важливо), а створення можливостей для емоційного переживання. Німецький учений Г. Трайнен вказував, що основою для вдалого поширення змісту музею є створення умов для комунікації, ситуації для бесіди, інтерактивного доступу до значень об'єкта. Це вдається передусім тоді, коли музейні працівники створюють нестандартні ситуації.

Протягом багатьох років на Харківщині склалася система військово-патріотичної, виховної роботи з учнівською молоддю засобами діяльності музеїв при навчальних закладах, яка ґрунтується на попередніх здобутках, традиціях минулих

поколінь у цій сфері, а також знаходженню сучасних форм роботи. При середніх навчальних та позашкільних закладах освіти нараховується 251 музей (станом на 2 жовтня 2009 р.), серед них музеїв бойової та трудової слави 69. Їх кількість поступово збільшується, покращується якість роботи. Особливо активізувалася робота шкільних музеїв до 60-річчя Великої Перемоги. Були створені нові та відновлені деякі експозиції, які відображали події Великої Вітчизняної війни. Як приклад якісної, результативної діяльності з цього напрямку слід назвати музейний комплекс «Перемога» Харківської ЗОШ I–III ступенів № 97, музей колишніх в'язнів фашистських концтаборів Харківської ЗОШ I–III ст. № 160, музей бойової і трудової слави «Пам'ять» Харківської ЗОШ I–III ст. № 52, музейні комплекси Кочетоцької ЗОШ I–III ст. Чугуївської району, СЗОШ I–III ст. № 2 м. Барвінкове Харківської області та багато інших.

У Харківській ЗОШ I–III ст. № 97 під керівництвом заступника директора Бондаренко Лілії Михайлівни та педагогічного колективу закладу створено музейний комплекс «Перемога» (у складі 14 музеїв), якому присвоєно звання «Зразковий».

За 15 років діяльності склалася потужна система виховання, яка стала утворюючою у виховній роботі всієї школи. Координуючим центром є рада музею у складі учнів 6–10 класів, які проводять шефство над учнями початкової школи у вихованні та підготовці до майбутньої музейної діяльності. При раді музею працюють 8 груп екскурсиводів, група фотокореспондентів, група художників, відділ листування, відділ зв'язку з громадськими організаціями, штаб «Милосердя». Таким чином, до музейно-пошукової роботи залучено майже всіх учнів школи.

Основна тема представлених експозицій присвячена Великій Вітчизняній війні, де знаходяться матеріали про героїчні подвиги харків'ян та жителів Московського району у воєнний та повоєнний часи. Члени ради музею «Історія прикордонних військ» листуються з воїнами-прикордонниками, виїжджають до Харківського прикордонного загону та на застави «Гоптівка», «Харків-Пасажирський». Окремо представлена тема «Афганістан болить в моїй душі», де створена символічна алея пам'яті воїнів-

афганців, випускників шкіл Московського району. Нікого з відвідувачів музею не залишає байдужим «Дерево скорботи», з листочками-трикутниками солдатських листів. Біля нього зі свічками в руках настає «хвилина мовчання» в пам'ять загиблих, які виконували свій патріотичний обов'язок.

Тексти екскурсій учні готують самостійно. Спочатку вони вивчають відповідно до теми загальну, згодом спеціальну літературу, чітко визначають коло експонатів, про які розповідають, ознайомлюються з їх історією. Така діяльність має певні психотерапевтичні особливості, а саме: закріплюється впевненість юного екскурсоводу в собі, у власних творчих можливостях, актуалізуються емоційно-вольові якості, формуються інтелектуальні компоненти здібностей.

Досвід роботи музею колишніх в'язнів фашистських концтаборів Харківської ЗОШ І–ІІІ ст. № 160 під керівництвом вчителя історії Людмили Григорівни Лисенко цікавий тим, що при ньому працює клуб старшокласників «Патріот», на базі якого проводяться зустрічі, «круглі столи», лекції. Щороку в Міжнародний день визволення в'язнів фашистських концтаборів ветерани збираються в музеї. Крім цього діяльність клубу пов'язана із багатьма громадськими організаціями: музеєм Голокосту та обласним комітетом «Дробицький яр», художнім та історичним музеями, музеями воїнів-інтернаціоналістів, Південної залізниці, МВС, обласним комітетом взаєморозуміння тощо. Саме клубна форма роботи якнайкраще підходить до роботи музею при навчальному закладі.

Безумовно, для того, щоб зацікавити музейною справою учнівську молодь, важливо використовувати в процесі роботи сучасні технології. Одним зі стратегічних завдань реформування змісту освіти, згідно з Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ ст.), є «...орієнтація на інтегральні курси, пошук нових підходів до структурування знань як засобу цілісного розуміння та пізнання світу».

Актив музею бойової та трудової слави Валківського ліцею ім. О. Масельського під керівництвом вчителя історії Наталії Віталіївни Губської створили фільм «Це потрібно не мертвим,

це потрібно живим», присвячений 65-річчю визволення Валківщини від німецько-фашистських загарбників. У процесі виготовлення фільму діти відвідали місця вшанування загиблих під час Великої Вітчизняної війни на території Валківського району, вивчаючи історію бойових подій та складаючи описи пам'ятників.

«Його ім'я носить школа» — під такою назвою вихованці гуртка «Музейна справа» Куп'янської ЗОШ I—III ст. № 4 створили фільм про Героя Радянського Союзу А. В. Добродєцького.

Обидва фільми брали участь в обласній військово-патріотичній акції «Слобожанські дзвони Перемоги», яку щорічно проводить Харківська обласна станція юних туристів, і були представлені на конференції як кращі. Подібних прикладів роботи шкільних музеїв дуже багато. Частина з них надрукована у 2008 році у збірнику тез пошукових робіт учнів — учасників акції «Слобожанські дзвони Перемоги».

Сьогодні у закладах освіти Харківщини активізувалася пошуково-краєзнавча діяльність, яка спрямована завданнями Всеукраїнської акції «Шляхами подвигу і слави» та присвячена 65-річчю Великої Перемоги. Зважаючи на те, що шкільними музеями керують не байдужі до історії країни, до виховання учнів-патріотів своєї держави педагоги, є впевненість, що шкільні музеї бойової слави будуть розвиватися і надалі.

Отже, музей при навчальному закладі може бути центром виховання, на зразок дитячих громадських організацій, виконувати важливу функцію виховання поваги та вшанування історичної та культурної спадщини у школярів.

Музейна педагогіка при навчальних закладах показала себе ефективною та діючою у процесі виховання учнівської молоді. І, мабуть, сьогодні найбільш потребує вивчення та розповсюдження накопиченого досвіду. Святкування 65-річчя Перемоги дає для цього значні можливості.

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	3
<i>Калиниченко И. В., Марченко Е. С.</i> Эхо войны в сердцах молодых	5
<i>Ена Т. Н.</i> Это надо – живым... ..	10
<i>Елисеева Т. П.</i> Музейная педагогика. Великая Отечественная война	15
<i>Москалев Б. Г., Москалева Н. П.</i> Военно-патриотическое воспитание студентов	19
<i>Мосцева А. П.</i> ХНПУ імені Г. С. Сковороди в роки Великої Вітчизняної війни	23
<i>Перцева Ж. М.</i> У війни не жіноче обличчя	26
<i>Кузьменко Е. Я.</i> К 65-летию Великой Победы	32
<i>Белостоцький М. О.</i> Історична реконструкція та військово- патріотичне виховання молоді	36
<i>Штонда А. Г.</i> Военно-патриотическое воспитание молодежи	39
<i>Буйнова Н. І.</i> З досвіду роботи музеїв загальноосвітніх навчальних закладів Харківщини.....	42

Навчальне видання

МУЗЕЙНА ПЕДАГОГІКА В ДІЇ

(Із досвіду роботи вузівських і шкільних музеїв
Харківщини з підготовки до 65-річчя Перемоги
у Великій Вітчизняній війні)

(російською мовою)

Редактор *Л. А. Кармаза*
Комп'ютерна верстка *І. С. Кордюк*

Підписано до друку 07.10.2009. Формат 60 × 84/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Таймс».
Ум. друк. арк. 2,79. Обл.-вид. арк. 2,37.
Тираж 300 пр.

Видавництво
Народної української академії
Свідоцтво № 1153 від 16.12.2002.

Надруковано у видавництві
Народної української академії

Україна, 61000, Харків, МСП, вул. Лермонтовська, 27.